

ГЕНЕЗИС І СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПОНЯТЬ «КРИЗА» ТА «АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ»

Еш С.М., старший викладач

Київський національний університет харчових технологій

У статті досліджено сутність понять «криза» та «антикризове управління», узагальнено їх визначення на рівні господарюючих суб'єктів, обґрунтовано підходи до розкриття суті «кризи» та антикризового управління в ринковому середовищі.

Ключові слова: криза, антикризове управління, антикризові заходи, фінансова криза.

Эш С.Н. ГЕНЕЗИС И СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА ПОНЯТИЙ «КРИЗИС» И «АНТИКРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ» / Киевский национальный университет пищевых технологий, Украина

В статье исследовано понятие «кризис» и «антикризисное управление», обобщено их определение на уровне хозяйствующих субъектов, обосновано подходы к раскрытию сущности кризиса и антикризисного управления в рыночной среде.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, антикризисные мероприятия, финансовый кризис.

Esh S. GENESIS AND CONTEMPORARY PARADIGM IDEAS «CRISIS» AND «ANTI-CRISIS MANAGEMENT» / Kiev national university of food technological, Ukraine

In article of estimation essence ideas «crisis» and «anti-crisis management», generalize definitions on level economic fellows, substantiates point of view of lay bare the truth crisis and anti-crisis management at the market surroundings.

Key words: crisis, anti-crisis management, anti-crisis measures, finance crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економіка у світі своїх успіхів досягла шляхом поступового і складного зростання, яке постійно супроводжувалося малими й великими кризами (перевиробництва, борговими, валютно-фінансовими тощо), що охоплювали як окремі країни, так і світову економіку в цілому. Криза – це завжди об'єктивний скрутний, важкий і небезпечний стан, який ставить під загрозу існування будь-якого суб'єкта. Кризи не плануються і є небажаним природним явищем. У ринковому середовищі виживають найбільш життєздатні суб'єкти господарювання, які можуть миттєво реагувати на зміни ринкової ситуації, що стимулює ефективність виробництва. Будь-яка система прагне до стабільного стану й уникнення хаосу. Однак закони діалектики говорять про зворотне становище. Стабільність, до якого прагне будь-який суб'єкт, не може існувати сама по собі, без хаосу, без кризи. Стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку сучасної економічної системи. Будь-яка економічна криза має руйнівний характер, але після неї щоразу відтворюється досконаліша економічна система. По відношенню до суб'єктів господарювання це означає, що очисна сила кризи потрібна кожному суб'єкту – підприємству, галузі, державі так само, як і стабільний спокійний розвиток. У будь-якій сфері, особливо в економіці, те, що демонструє зростання, має проходити етап падіння, а там, де відбувається падіння, спостерігаються процеси розвитку і зростання. На сьогодні теоретичне поняття кризи, яке відображає сутність складного, багатосутнісного, різноманітного явища, залишається ще не досить з'ясованим.

Розробка теоретичних і практичних засад антикризового управління бере початок із середини 80-х років ХХ століття в економічно розвинених країнах. Антикризове управління являє собою організоване управління, націлене на більш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних умов для його своєчасного подолання, з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства та недопущення виникнення ситуації його банкрутства [1, с. 67]. Тому велике практичне значення для управління має розуміння як сутності кризи, так і генезису антикризового управління, уміння застосовувати їх у кожній конкретній ситуації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ставлення до кризових явищ в економіці змінювалося протягом майже трьох століть. Дослідженням природи економічних криз і ґрунтовним описом кризових процесів займалися такі відомі економісти, як Ж. С. де Сисмонді, Д. Рікардо, К. Маркс, Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський, К. Жюглер, Дж. Кітчин та ін. У XVII–XVIII ст. поняття криза стало застосовуватися і відносно процесів, що відбуваються в суспільстві. У кінці XIX ст. це поняття стало розглядатися стосовно національної економіки: багато вчених досліджували природу і механізм розвитку кризи як макроекономічного процесу. У ХХ ст. одночасно з дослідженням кризових явищ, вченими починає обґрунтовуватися і поняття «антикризове управління». Провідними фахівцями щодо розвитку антикризового управління на сучасному етапі є Л. Лігоненко, С. Беляєв, В. Кошкін, Е. Мінаєв, А. Грязнова, Е. Коротков, В. Василенко, Л. Ситник та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. У вітчизняній економічній літературі термін «антикризове управління» з'явився в середині 90-х років ХХ ст., і за ці,

останні роки став одним з найбільш популярних і вживаних у сучасному діловому житті. Але на рівні галузі, окремих господарюючих суб'єктів антикризове управління потребує більш детального і глибокого дослідження, що забезпечить своєчасне попередження та розробку заходів виходу із кризи. В останній час почало досліджуватися таке поняття як «фінансова криза». Олешко А., досліджуючи кореляцію між циклами та кризами, приходять до висновку про те, що сучасна фінансова криза є наслідком стиснення великих циклів Кондратьєва, виступаючи сигналом завершення одного технологічного укладу та початку формування нового [2, с. 245]. Професор І. Бланк [3, с. 68] стверджує, що фінансова криза підприємства представляє собою одну з найбільш важких форм порушення його фінансової рівноваги, що є джерелом найбільш небезпечних потенційних загроз його функціонуванню. Розвиток будь-якого суспільства супроводжується позитивними і негативними явищами, які завжди намагаються дослідити, узагальнити і зробити з них висновки. Тому такі явища, як криза та її види, антикризове управління вивчаються, досліджуються, аналізуються багатьма вітчизняними і зарубіжними авторами як на макро-, так і на мікрорівні ринкової економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є розгляд актуальних для українських реалій понять криза та антикризове управління, дослідження їх генезису, узагальнення основних економічних концепцій щодо їх сутності. Практично будь-який кризовий стан виникає через незадовільне управління бізнесом. Саме тому проблема формування антикризових заходів і їх оптимізація для суб'єктів у сучасних умовах виходить на передній план.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Який би еволюційний період людини не досліджували, чи то розвиток людства від сільськогосподарського суспільства 10 тисяч років тому, чи індустріальний період, що існує останні 200 років – аналіз свідчить, що причинами економічних зрушень були і залишаються певні фактори, основними із яких є технічні, організаційні, політичні. У перекладі з грецької «*krisis*» означає рішення в сумнівній ситуації або перелом, тобто якісна зміна процесу, що характеризується зміною у стані розвитку системи. В основному це перехід від стабільного розвитку до небезпечного, загрозового, який супроводжується погіршенням всіх показників діяльності. Світова економіка ХХІ століття не позбавила людство ризиків і криз, однак додала нові загрози. Сучасний бізнес здійснюється в умовах значної політико-економічної невизначеності та глобальної фінансової нестійкості. Вивчення та аналіз економічних кризових ситуацій виявили значний вплив на них державної політики, корупції, корпоративізму, відсутності прозорості, незахищеності інвесторів. Нереальне співвідношення обмінних курсів та інші внутрішні фактори стали причиною для швидкого виведення грошей інвесторами із відтворювального процесу, що завжди призводять до краху у фінансовій системі будь-якої країни.

Серед дослідників економічних криз на макрорівні виокремлюють за фундаментальністю праці Рудольфа Гільфердінга та Михайла Туган-Барановського. Учені системно аналізують теорії економічних криз і їхні дослідження ґрунтуються на фазовості відтворення економічних циклів і криз. Наприклад, Р. Гільфердінг зазначає, що «кризи у своїй періодичній послідовності – продукти капіталістичного суспільства, тому причина їх має бути в характері капіталу» [4, с. 271]. Особливе місце серед еліти економістів світового значення посідає М. Туган-Барановський, який розкриває інституційно-інвестиційну теорію циклічності розвитку ринкової економіки, досліджує «найбільш загадкове і не зрозуміле явище господарського устрою нашого часу – явища досі остаточно не з'ясованого в науці – періодичні промислові кризи» [5, с. 10]. Аналізуючи зростання капіталу, його безперервне накопичення, застосування всередині країни, вкладання в промислові підприємства, вчений робить висновок, що криза залежить не тільки від випадкових причин, властивих певному історичному періоду, а й від постійно діючих загальних, що характерні для сучасного культурно-економічного устрою. Теорію економічних криз М. Туган-Барановського широко використовували у своїх роботах німецькі економісти А. Шпітгоф, Й. Шумпетер, В. Зомбарт. Так, Й. Шумпетер на основі аналізу теорії циклів М. Туган-Барановського аналізує економічний розвиток через проблеми прибутку, капіталу, кредиту, відсотка, циклів кон'юнктури і взаємозв'язку із забезпеченням економічного зростання. Учений зазначає, що економічний розвиток – це перехід від одного рівня рівноваги до іншого, вишого, який реалізується за допомогою творчої інноваційної діяльності підприємця, використанням нових технологій, форм організації виробництва тощо [6, с. 123]. Своє ставлення до кризових явищ в економіці висвітлює і К. Маркс. У його працях проаналізовано причини, що визначають не тільки тривалість циклів, а й саму сутність циклічності. За К. Марксом, циклічний процес розпочинається з кризи, продовжується в депресії та пожвавленні виробництва і закінчується його розвитком, коли стрімко зростає сукупний попит з метою нагромадження для максимізації прибутку, до чого прагнуть усі капіталісти, здійснюючи масову заміну основного капіталу, що стає причиною наступної кризи та нового економічного циклу. Кризу К. Маркс розглядав як насильницький метод, за допомогою якого об'єктивний ринковий механізм досягає нових пропорцій порушеної економічної рівноваги [7, с. 182]. Еволюцію криз суспільного виробництва досліджував і російський вчений М. Д. Кондратьєв, який вважається засновником теорії економічних

циклів, відомої як теорія «довгих хвиль» [8, с. 108]. Особливу увагу вчений звертає на складові суспільного виробництва, без яких неможливі зміни в суспільстві: масове впровадження нового устаткування, технологічні революції, ефективне використання продуктивних сил тощо, які пов'язані з реформами, революціями, змінами в політичному житті. В умовах кризи періоди «довгих хвиль» супроводжуються найбільшою кількістю соціальних потрясінь, у міжнародному русі капіталу спостерігається перенакопичення й перерозподіл, що зумовлює появу нової моделі суспільства. На основі теорії М. Кондратьєва можна з високим ступенем ймовірності передбачати періодичність спадів і підйомів виробництва. Цінність цієї теорії полягає в тому, що вона є методологією прогнозування циклічності та характеру розвитку економіки. Особливе місце в ретроспективному аналізі економічних криз займає Дж. М. Кейнс. Макроекономічна модель вченого обґрунтовувала систему заходів щодо виходу з економічної кризи і визначала в цьому процесі місце держави. Вперше були запропоновані практичні рекомендації щодо застосування економічних методів обмеження наслідків спадів виробництва шляхом державного регулювання економіки через ставки процентів, інвестиції, кредити, податки, ціни та інші економічні важелі. Під впливом кризової ситуації 30-х років ХХ ст., що викликала масове безробіття, вчений розробив програму антикризової економічної політики держави [9, с. 186]. Відомий учений П. Самуельсон стверджує, що тільки за допомогою економічних методів, які він називає «вбудованими стабілізаторами» не можна зарадити кризі, вони є «лише першою лінією оборони і самі по собі не достатні, щоб підтримувати повну стабільність» [10, с. 183]. Тому потрібно використовувати різні свідомо розроблені програми відповідних заходів. Вчений пропонує теорію циклів і кризи: грошову, нововведень, психологічну, недоспоживання, надмірного інвестування, сонячних плям. Також серед вчених існувала думка, що структуру кризи утворюють два протилежні матеріальні об'єкти, які знаходяться в процесі взаємодії. Один із них – руйнівний, другий – творчий, але обидва є складовими елементами економічного циклу.

Основні параметри кризи *на мікрорівні*, на нашу думку, досліджуються за допомогою терміну «криза підприємства», який охоплює в сучасній економічній літературі різноманітні феномени в життєвому циклі підприємства – від просто перешкод у функціонуванні підприємства через конфлікти аж до ліквідації підприємства. Сучасне визначення кризи, що надається в економічних словниках, розглядається як «поворотна крапка до кращого або до гіршого», як «момент, що вимагає ухвалення рішення» або «критичний період». Сьогодні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти поняття криза на мікрорівні розглядають по-різному. Досить поширені думки про кризу як про втрату платоспроможності, конкурентоспроможності, відхилення фактичних результатів від запланованих (це стосується обсягів виробництва, продажів, грошових надходжень, витрат, прибутку, рентабельності) [11]. В інших випадках кризу розуміють як процес, що включає зниження рентабельності й обсягів прибутку до критичного порогу – банкрутства, характеризується збитковістю і виснаженням або відсутністю резервних фондів для підтримки нормального режиму роботи підприємства. Криза завжди є несподіваною і непередбаченою ситуацією, яка загрожує пріоритетним цілям організації при обмеженому часі для прийняття рішень. На основі досліджень багатьох авторів, які вивчали проблему криз, нами визначено, що незалежно від унікальності, своєрідності і неповторності кожного кризового явища, що не дозволяє виробити універсальні прийоми з його ліквідації, все ж в кожній кризовій ситуації можна виділити схожі риси і характеристики, включаючи зародження і розвиток підприємства і до втрати здатності управляти ним, до його банкрутства. Кожна криза водночас унікальна, тому що має свої конкретні особливості, які необхідно враховувати при аналізі причин, що її спонукали, а також при розробці антикризової програми. На рівні окремого господарюючого суб'єкта розкривають механізм розвитку кризи група вчених під загальною редакцією проф. А. Градова та Б. Кузіна [12]. Кризовий стан характеризується ними як один з різновидів економічного механізму. Глибина кризового стану і його тривалість залежить від внутрішнього і зовнішнього середовища та взаємодії їх факторів, інтенсивності процесу виникнення проміжних економічних явищ, значення ролі окремого фактора в розвитку суб'єкта господарювання. Кризова ситуація – це зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не спричиняють руйнації системи самозбереження. Якщо кількість кризових явищ невинно зростає, збільшується їх обсяг, недосконалою стає система саморегулювання, настає банкрутство.

Аналізуючи всі підходи до визначення поняття «криза», дуже складно знайти загальне, яке б охоплювало абсолютно всі випадки. За нашими дослідженнями, у сучасному розумінні криза є однією із стадій історичного циклу розвитку підприємства, подолання якої дає можливість забезпечити подальший розвиток господарюючого суб'єкта. На основі проведених досліджень суті та природи кризи нами пропонується власне визначення цього складного як за своєю природою, так і за сприйняттям, явища: «криза господарюючого суб'єкта – це його стан, який має важкопрогнозовані наслідки як позитивного, так і негативного характеру, характеризується сильними коливаннями своїх параметрів, які є стійкими, повторюваними, обмеженими у часі і переважно виникають внаслідок різкої втрати здатності суб'єкта адаптуватись до змін у зовнішньому середовищі на макро- і мікрорівнях через порушення взаємозв'язків між окремими елементами своєї системи господарювання». Дослідження кризи закінчуються розробкою програм антикризових заходів, для розробки яких необхідно знати їх причини, природу кризи,

відповідність розроблених заходів даному типу кризи. На нашу думку, в сучасних умовах економічного розвитку першими ознаками кризи є неефективне управління, яке порушує здатність до саморегуляції в результаті негативного впливу зовнішнього середовища або відсутність досвіду у керівників підприємства протидіяти внутрішнім кризовим явищам. Існує типовий перелік факторів, які підвищують ймовірність виникнення та розвитку кризових явищ. Їх називають факторами потенційної загрози, вони має індивідуальний характер і залежать від внутрішніх можливостей підприємства протидіяти їм. Значущість впливу окремих внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку кризи в часі не є постійною, вона постійно змінюється залежно від етапу життєвого циклу господарюючого суб'єкта. Залежно від того, суперечності якої підсистеми підприємства потребують свого вирішення, кризові явища в даному випадку досліджують як загальні або локальні прояви. Якщо кризові явища охоплюють усі життєдіяльні параметри підприємства, то стан такої системи називають системною кризою. Якщо кризові явища виникли в результаті появи форс-мажорних обставин чи загострення суперечностей між окремими елементами, процесами господарської діяльності але без погіршення загального стану підприємства, виникають локальні кризи. На нашу думку, локальна криза – це сукупність кризових явищ, які виникли в окремих сегментах підприємства, мають негативний вплив, але не порушують життєдіяльність підприємства. До найпоширеніших локальних криз, що мають місце в системі будь-якої галузі, можна віднести: фінансову кризу, яка характеризується розбалансованістю фінансового механізму; кризу платоспроможності, при якій спостерігається невідповідність між грошовими доходами і видатками підприємства; кризу збуту – має місце невідповідність між виготовленою продукцією і попитом на неї; кризу організації, в якій задіяні організаційно-правова форма господарювання, форми власності, внутрішня структура управління, які не відповідають обсягам діяльності підприємства та його ресурсному потенціалу; кризу менеджменту – яка проявляє себе при невідповідності стилю і форм управління підприємством його стратегічним цілям та якості персоналу. Криза менеджменту є найсучаснішим для вітчизняної економіки видом кризи, яка передбачає розробку заходів, що запобігають кризі і формують систему антикризового управління.

Виникнення терміна «антикризове управління» спричинили проблеми, що почалися під час невдалого процесу реформування економіки України та інших країн СНД при переході до ринкових методів господарювання. Сучасне розуміння антикризового управління доволі неоднорідне та багатозначне. В одному випадку під ним розуміють управління підприємством в умовах загальної кризи економіки, у другому – управління підприємством, що потрапило в кризову ситуацію в результаті незадовільного менеджменту, у третьому – управління підприємством на порозі банкрутства, у четвертому – в період банкрутства. Різне трактування одного і того ж поняття призводить до теоретичної невизначеності та необґрунтованості практичних рекомендацій з розробки та реалізації антикризового управління. У загальному аспекті, на нашу думку, антикризове управління можна визначити як складову загального господарського механізму підприємства та як самостійний вид професійної діяльності, що спрямований на запобігання та подолання кризи. Поряд із цим бурхливий розвиток антикризового управління в більшості промислово розвинутих капіталістичних країн припадає на середину 80-х років ХХ ст. Активне розроблення теоретичних постулатів та накопичення практичного досвіду було спричинене загостренням кризи, що за своїм характером нагадувала ситуацію світової економічної кризи 1929-1933 рр. У цей період у країнах Організації економічного співробітництва і розвитку налічувалося понад 35 млн безробітних, знижувалися інвестиційні квоти (частка капіталовкладень у валовому національному виробництві) та темпи економічного зростання, підвищувалися темпи інфляції. Зрозуміло, що в такій ситуації зарубіжні дослідження проблематики антикризового управління набули значних успіхів у розробці концепції антикризового управління, категорійного апарату, сутності, механізмів та технологій, методів і методик. Цей теоретичний і практичний досвід звичайно необхідно використати у вітчизняній науці у сфері проблематики антикризового управління на підприємстві.

Перед Україною стоїть велика кількість проблем, для вирішення яких, безсумнівно, має велике значення досвід антикризового управління західних країн, але це досвід управління в принципово інших умовах. Антикризове управління в розвинутих країнах має стабільну соціально-політичну ситуацію, де банкрутство розглядається як позитивне явище, що очищає ринок від слабких конкурентів, також закони конкуренції діють у цілком сформованій ринковій економіці. В Україні поява інституту банкрутства пов'язана із приватизаційними процесами – держава передала капітал, яким раніше володіла. Реальні результати приватизації і далеко недосконалі закони «Про банкрутство» та «Про відновлення платоспроможності або визнання підприємства банкрутом» призвели до перетворення інституту банкрутства в засіб тіньової економіки: життєздатні підприємства продавались за мінімальною ціною, що поглибило економічну нестабільність у країні. У розвинутих країнах Заходу приватизація проводилась з метою пошуку досконаліших форм власності, для вирішення бюджетних проблем, для підвищення конкурентоспроможності й ефективності підприємств. В Україні, після невдалого проведення перших хвиль приватизації, вчені починають узагальнювати ці процеси, розробляють теорії й проводять аналіз практики антикризового управління.

У роботах зарубіжних і вітчизняних вчених надаються визначення антикризового управління, які мають і схожі риси, і відмінності. Так, відповідно до розробок А. Градова [12], антикризове управління характеризується як сукупність послідовних укрупнених заходів: аналіз стану макро- і мікросередовища, вибір відповідних місій підприємства; вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій; стратегічний контролінг діяльності підприємства і вироблення стратегії попередження його неплатоспроможності; оперативна оцінка й аналіз фінансового стану підприємства; постійний облік ризику підприємницької діяльності та розробка заходів для його зниження тощо. Е. Уткін [13, с. 122] антикризове управління визначає як управління, спрямоване на попередження можливих важких ускладнень у ринковій діяльності підприємства, забезпечення його стабільного, успішного господарювання з орієнтацією розширеного відновлення на найсучаснішій основі та власних збереженнях. На думку Л. Лігоненко [14, с. 57], антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства. Деякі ж автори, навпаки, під антикризовим управлінням мають на увазі тільки заходи з діагностики кризи або механізму банкрутства і не враховують методи антикризового управління на стадії розвитку кризи.

У таблиці 1 наведені підходи авторів до визначення поняття «антикризове управління».

Таблиця 1 – Теоретичні підходи до визначення поняття «антикризове управління»

№ з/п	Автор і джерело даних	Суть визначення
1	Минаев Э. С. Антикризисное управление : учеб. [для студ. высш. учеб. завед.] / Э. С. Минаев, В. П. Панагушин. – М. : Приор, 1998. – 432 с.	«під антикризовим управлінням слід розуміти не тільки управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, а й управління, яке має заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно з виробленою програмою підвищення конкурентних переваг фінансового оздоровлення»
2	Король В. С. Антикризовий менеджмент в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. «Економіка і підприємництво» / В. С. Король. – Львів, 2001. – 20, [1] с.	«...здатність фірми конструктивно реагувати на зміни, що загрожують її нормальному функціонуванню»
3	Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.	«... управління, у якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз його симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання його факторів для наступного розвитку»
4	Антикризисное управление : учеб. [для студ. вузов, обучающ. по экон. спец.] / [Э. М. Коротков, А. А. Беляев, Д. В. Валовой и др.] ; под общ. ред. Э. М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 432 с.	«...це управління, у якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз його симптомів, заходів по зниженню негативних наслідків кризи і використання його чинників для подальшого розвитку»
5	Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством : [монографія] / Л. С. Ситник. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. – 504, [1] с.	«...це здатність розробляти оптимальні шляхи виходу з кризової ситуації, визначити пріоритетні цінності підприємства в умовах кризи, координувати діяльність підприємства і його працівників по передбаченню кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах»
6	Холод З. М. Методологічні аспекти антикризового управління / З. М. Холод, А. М. Штангрет // Економіка промисловості. 2002. – № 2. – С. 32–40.	«система управління підприємством, спрямована на завчасне виявлення можливих кризових ситуацій, розробку заходів протидії, швидкого реагування на будь-які зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі»
7	Чернявський А. Д. Антикризове управління фірмою : навч. посіб. / А. Д. Чернявський. – К. : Зовнішня торгівля, 2005. – 328 с.	«сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур щодо конкретного підприємства-боржника»

На початку 2000-х років починає досліджуватися антикризове фінансове управління, яке розглядається в двох аспектах: *по-перше*, як комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи за допомогою системного аналізу сильних і слабких сторін підприємства, оцінювання ймовірності

банкрутства, виявлення, оцінювання та нейтралізації ризиків, розробки системи попереджувальних заходів; *по-друге*, як система управління фінансами, спрямована на виведення підприємства з кризи, у тому числі проведенням санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання. На нашу думку, антикризове управління – це мікроекономічна категорія, яка досліджує і відображає виробничі відносини у професійній управлінській діяльності, що базуються на системі управлінських рішень, основою яких є принципи та методи, направлені на попередження кризи і розробку конкретних заходів щодо виходу із кризи. Відносини в антикризовому управлінні, що складаються на рівні підприємства при його оздоровленні або ліквідації, пов'язані із проведенням комплексу заходів, які поділяють на *стратегічні* – полягають в аналізі й оцінці становища підприємства, розробці виробничих програм, політики доходів, стратегій, загальної концепції оздоровлення, вивченні виробничого потенціалу й *тактичні* – у визначенні сучасного стану, прибутку, збитків, виявленні внутрішніх резервів, залученні кредитних засобів, висококваліфікованих спеціалістів, зміцненні дисципліни тощо.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було розглянуто поняття «криза» та «антикризове управління», їх сутність, методологічні підходи до визначення. Мусимо визнати, що стан економіки України, стан конкретної галузі, конкретного суб'єкта господарювання значною мірою характеризується впливом наслідків кризи. Позитивні тенденції безперечно зростають, але ще досить тривалий період часу кожне підприємство при визначенні своєї стратегії розвитку буде враховувати вплив кризових явищ на економіку і протидіяти їм. Існуюче в Україні антикризове управління ще досить неефективне і підтвердженням цього є випуск неконкурентної продукції, низька рентабельність, дефіцит обігових коштів, неплатоспроможність підприємств. Розвиток теоретико-методологічної бази та акумуляція досвіду практичного застосування антикризового управління на підприємстві чи в галузі, на нашу думку, має бути одним із стратегічних напрямів розвитку вітчизняної економічної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бляхман Л. С. Основы функционального и антикризисного менеджмента : учеб. пособ. [для студ. высш. учеб. завед.] / Л. С. Бляхман. — М. : Изд-во Михайлова В.А., 2009. — 380 с.
2. Олешко А. А. Взаємозв'язок циклів і криз різної етимології у динаміці розвитку соціально-економічних систем / А. А. Олешко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1(3). — Т. 1. — С. 241—247.
3. Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия / И. А. Бланк. — К. : Эльга; Ника-Центр, 1998. — 320 с.
4. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма / Р. Гильфердинг ; пер. с нем. И. Степанова. — М. : Государственное издательство, 1922. — 271 с.
5. Туган-Барановський М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов / М. И. Туган-Барановський. — Петроград, 1923. — 153 с.
6. Шумпетер И. Капитализм, социализм, демократия / И. Шумпетер. — М. : Экономика, 1995. — 521 с.
7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии : в 4 т. / К. Маркс. — М. : Прогресс, 1988. — Т. 1, кн. 1. — Процесс производства капитала. — 1988. — 380 с.
8. Кондратьев М. Большие циклы конъюнктуры: проблемы экономической динамики / М. Кондратьев. — М. : Экономика, 1989. — 320 с.
9. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. В. Васильева. — М. : Гелиос, 1999. — 233 с.
10. Самуэльсон П. Экономика. Вводный курс / П. Самуэльсон ; пер. с англ. С. Весник. — М. : Прогресс, 1964. — 383 с.
11. Минаев Э. С. Антикризисное управление / Э. С. Минаев, В. П. Панагушин. — М. : Приор, 1998. — 432 с.
12. Градов А. П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / А. П. Градов, Б.И. Кузин. — СПб. : Спец. лит., 1996. — 512 с.
13. Уткин Э. А. Антикризисное управление / Э. А. Уткин. — М. : Тандем; ЭКМОС, 1997. — 400 с.
14. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 580 с.